

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

КУЛЬЧИЦЬКИЙ Віктор Іванович

УДК 81'367.332.2:811.12.2 (043.5)

**КОМПАТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВОТВОРІВ
СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (МОН) Молодшпорту України.

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент
Кудіна Олена Федорівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії та практики перекладу з
німецької мови.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Іщенко Ніна Григорівна,
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”,
професор кафедри теорії, практики та перекладу
з англійської мови факультету лінгвістики;

кандидат філологічних наук, доцент

Гавриш Михайло Михайлович,
Факультет міжнародної економіки та менеджменту
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
завідувач кафедри німецької мови.

Захист відбудеться “25” жовтня 2012 року о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01030, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, аудиторія 63.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал № 12.

Автореферат розіслано “ ” _____ 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
канд. філол. наук

Клименко Л. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Історія загальної теорії словотворення германських мов сягнула двохсотрічного рубежу. Кількість фундаментальних досліджень (Г. Пауль, В. Вільманс, К. Ф. Беккер, В. Генцен, Й. Ербен, В. Мотч, М. Д. Степанова, О. А. Земська, В. Фляйшер, Б. Науманн, В. М. Павлов, Л. І. Сахарчук, Л. В. Сахарний, О. С. Кубрякова, В. С. Вашунін, Г. Вельман, І. Кюнгольд, І. Барц) розділів у працях загальної лінгвістичної спрямованості (Н. Д. Арутюнова, О. В. Бондарко, О. В. Розен, Л. Вайсгербер, І. Я. Харитонова, Т. Шіппан, Ш. Ульманн та ін.), розвідок у збірниках наукових праць та мовознавчій періодиці (Р. З. Мурашов, В. В. Клімов, Л. В. Полякова, О. Н. Сінкевич, К. Бальдінгер, П. С. Спічер, П. фон Поленц, Г. Ортнер, Л. Ортнер) постійно зростає, проте інтерес до словотвірної проблематики в германістиці не послаблюється.

Сліvisування різних концепцій свідчить про те, що пошук теорії, здатної забезпечити максимальну повноту і точне відтворення та моделювання свого об'єкта, не завершено. Як і раніше, поза межами фундаментальних праць зі словотвору залишаються так звані «оказіональні» слова, що творяться безпосередньо у процесі мовлення з порушенням постульованих мовознавчою наукою системних закономірностей, а також похідні слова, що виникають за високопродуктивними зразками, але не фіксуються словниками. Їх іменують не зовсім вдалим терміном «потенційні слова». А тим часом такі словотвірні одиниці за чисельністю ненабагато поступаються словотвірним одиницям зі словниковим статусом.

Основна теза, обґрунтування котрої визначає увесь подальший виклад та хід аналізу, полягає в тому, що сутність словотвору як одного з найважливіших різновидів номінативної та комунікативної діяльності може бути розкрита лише на матеріалі новотворів, які демонструють живі продуктивні тенденції у функціонуванні словотвірної побудови мови. Однак, нарівні з новотворами до аналізу залучаються також зафіксовані словниками похідні слова, за умови, що їх словотвірне значення не затемнене лексичними чи стилістичними нашаруваннями, що з'являються внаслідок «вростання» похідних слів у лексичну систему мови та пов'язаних з цим «вростанням» процесів метафоризації, метонімізації і, насамперед, лексикалізації.

Актуальність цього дослідження визначається відсутністю комплексного аналізу нагромадженого теоретичного та практичного доробку в теорії словотвору сучасної німецької мови з урахуванням номінативних і комунікативних аспектів функціонування мовних одиниць, динамічного аспекту синхронного словотворення та процесів авторського і оказіонального творення нових словотвірних одиниць. Окремі елементи такого підходу можна спостерігати в низці праць останнього часу, проте вони торкаються лише деяких питань і не дають цілісного уявлення про специфічні ознаки словотвору, які зумовлюють його «невловимість» при суто таксономічному, описово-класифікаційному підході, а тому спонукають до пошуку більш гнучких і динамічних способів моделювання об'єкта, які б належним чином

ураховували його «загострений» проміжний статус, послідання ним якостей кількох суміжних мовних рівнів, кумуляцію характерних ознак різнопорядкових мовних одиниць.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом наукових розвідок кафебри германської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за темою «Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів» (код: 01 БФ 0147 – 01), затвердженій Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

Мета дисертації полягає у висвітленні номінативних та комунікативних функцій німецького словотворення в процесах мовленнєвої діяльності. Досягнення окресленої мети передбачає виконання таких завдань:

- обґрунтувати основні підходи до вивчення словотворення: системного, таксономічного і функціонально-комунікативного. виявити в рамках першого підходу найбільш продуктивні словотворчі засоби й моделі шляхом фіксації та вивчення новотворів. Розкрити дію словотвірних механізмів у двох основних формах їхнього мовного побутування – системі мови та мовленнєвій діяльності, аналогом котрої виступають тексти різноманітних функціональних стилів;
  - розробити словник новотворів як наочне свідчення розвитку номінативного арсеналу сучасної німецької мови, який є матеріальним втіленням живого процесу творення нових номінативних одиниць на основі наявного словотворчого потенціалу;
  - виявити номінативну специфіку словотворчих засобів і найпоширеніших моделей сучасної німецької мови та переосмислити деякі традиційні положення з урахуванням отриманих нових даних;
  - здійснити семантичну класифікацію словотворення сучасної німецької мови на базі семантичних категорій як магістральних напрямків розвитку лексичної системи сучасної німецької мови у її словотворчому вимірі. Обґрунтувати польовий характер структуризації словотвірних категорій. Показати їхню неоднорідність і розкрити їхню специфіку;
  - продемонструвати комунікативну специфіку складних слів сучасної німецької мови на основі тема-ремаічного членування їхньої смислової структури і виявити різні типи складних слів з точки зору їхнього «вкладу» у процеси комунікації та текстотворення;
  - здійснити класифікацію функцій похідних одиниць у мовному і мовленнєвому аспектах і розмежування загальномовних і автономних функцій, з одного боку, та системних і мовленнєвих функцій, з іншого боку.
- Об'єктом дослідження** є словотвірна система сучасної німецької мови у всьому розмаїтті її способів і моделей та в розрізі всіх частин мови.
- Предмет** дослідження – новотвори, оказіональні та авторські слова, не зафіксовані словниками сучасної німецької мови в розрізі всіх частин мови, способів

та моделей словотворення, що відображають активні і динамічні аспекти функціонування словотворчих процесів.

Матеріалом дослідження слугували тексти сучасної німецької мови, взяті із сучасної німецькомовної публіцистики, наукової, художньої літератури, фахових та спеціальних видань.

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями роботи. Вони включають використання елементів загальнонаукових (абстрагування, узагальнення, формалізація) та емпірично-теоретичних (аналіз та синтез) методів. На додаток до аналізу розлогого фактичного матеріалу, більшості найсоціалістичніших тлумачних або перекладних, синонімічних словників та словників нових слів, досягнення поставленої мети та розв'язання основних завдань дослідження забезпечується застосуванням комплексу таких спеціальних методів вивчення мовних явищ, як структурне і семантичне моделювання словотвірних одиниць, метод статистичної обробки та кількісного аналізу лінгвістичних даних, глибинні відмінки та просторово-векторний аналіз, моделювання відношень похідності, сегментація похідного слова за безпосередніми складниками, методи дистрибутивного, контекстуального та компонентного аналізу, індукції та дедукції, семантичного перефразування похідного слова в синонімічний вислів, залучення лексикографічної інтерпретації значення похідних слів, лінгвістичного експерименту в поєднанні з опитуванням інформантів, трансформаційного аналізу. Їх використання визначається завданнями кожного конкретного етапу дослідження.

Наукова новизна цього дослідження полягає в тому, що у ній вперше розкрито творчий потенціал словотворення сучасної німецької мови на прикладі найбільш репрезентативних словотвірних моделей та на матеріалі новотворів, не зафіксованих словниками сучасної німецької мови. Вперше систематизовано і представлено у формі словника 10 тисяч новотворів, у т. ч. авторських слів та оказіоналізмів, що взяті з текстів різноманітних функціональних стилів. Вперше фактичний матеріал дисертації не обмежується одним способом словотвору, однією частиною мови чи однією словотвірною моделлю, а є своєрідним синхронним зрізом словотвірної системи в цілому, що дозволяє отримати максимально повну і адекватну картину її актуального розвитку. Новим є також підхід до аналізу словотвірної семантики на базі семантичного моделювання та встановлення 19 глибинних семантичних моделей, що об'єднують похідні слова незалежно від їхньої належності до способу словотворення, словотвірної моделі чи частини мови. Вперше запроваджено у науковий обіг і здійснено визначення поняття «траматика словотворення», на цій основі показано можливість виявлення «семантичних дериваційних правил» як своєрідного алгоритму творення нових слів, що може знайти практичне застосування у вивченні лексикої сучасної німецької мови.

Теоретичне значення роботи випливає з уточнення об'єкта синхронного словотвірного аналізу шляхом критичного переосмислення та уточнення деяких основоположних постулатів сучасної теорії словотвору стосовно продуктивності та системної значимості найпоширеніших моделей, розмежування лексичного та

словами, а саме: семантика похідного слова. У дослідженні сформульовано принципи лексикографічної фіксації нових словотвірних одиниць, запроваджено в лінгвістичній ужиток нові теоретичні положення, що адекватно відображають внесок словотвору в номінативну та комунікативну діяльність людини.

Практичну цінність дослідження засвідчено його орієнтацією на потреби практики викладання іноземної мови та укладання глумачних і перекладних словників. Основні результати роботи можуть успішно застосовуватись не лише в курсах вищої школи з лексикології, стилістики чи загального мовознавства, а й для лінгвістичної інтерпретації тексту, складання вправ на розвиток лінгвокреативних здібностей учнів або студентів з використанням комп'ютерів для навчання та різноманітних форм програмованого машинного контролю. Словник нових похідних слів, що додається до тексту дисертації, може знайти широке застосування як у лексикографічній практиці, так і в лінгводидактичній практиці чи організації та проведенні різноманітних лінгвістичних експериментів або написанні методичних посібників.

Положення, які виносяться на захист:

1. Кожному способу словотворення, а в межах окремих способів – кожній словотвірній моделі – притаманна своя специфічна номінативна функція. Вона накладає відбиток на словотвірне значення всіх похідних слів, які виникають у межах відповідних способів і моделей словотворення. В рамках номінативних функцій способів і моделей словотворення наявні семантичні категорії, які відкривають можливість глибинної семантичної класифікації похідних одиниць.

2. Актуальні тенденції та напрямки розвитку словотворення найбільш наочно простежуються на матеріалі новотворів, що є відбитком живих процесів. У них матеріалізується розвиток сучасної словотвірної системи.

3. Аналіз новотворів відкриває шлях до виявлення найбільш значущих і активних правил творення нових слів. Сукупність таких правил можна образно назвати «граматикою словотворення».

4. Комунікативні функції словотвірних засобів та моделей знаходять свій вияв у текстах як продуктах мовленнєвої діяльності. Шляхом вивчення місця і ролі словотвірних засобів та моделей на текстовому рівні можна створити функціональну модель словотворення сучасної німецької мови. Комунікативні функції словотворення – багатогранні і різноманітні. Їхня класифікація – нагальне завдання для дослідників словотворення сучасної німецької мови.

5. Виокремлюються два основних типи комунікативних функцій словотвірних засобів та моделей: функція забезпечення смислової і формальної зв'язності (когезії) та функція текстотворення.

6. Окрему групу новотворів утворюють авторські слова і окаціоналізми. Специфіка цього різновиду нових похідних слів сучасної німецької мови заслуговує окремого дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри германської

філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2010-2012) на дев'ятьох Міжнародних та Всеукраїнських конференціях: «Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця» (Київ, 2007), «Теоретичні та методологічні проблеми дослідження іноземних мов» (Київ, 2008), «Проблеми викладання іноземних мов у немовному вузі» (Київ, 2009), «Етнічні мовно-культурні моделі світу в контексті українського перекладознавства: до 90-річчя Миколи Лукаша» (Київ, 2009), «Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі» (Київ, 2010), «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (Київ, 2010), «Думка й слово: традиції О. Потебні й сучасна філологічна наука (до 175-річчя О. Потебні)» (Київ, 2010), «Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі (Київ, 2011), «Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі (Київ, 2012).

Публікації. Основні теоретичні положення і результати дослідження висвітлено в п'ятнадцятих одноосібних публікаціях, дев'ять з яких надруковані у фахових наукових виданнях, рекомендованих ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, додатків і списку використаної літератури. Обсяг основного тексту дисертації становить 181 сторінку, загальний обсяг – 281 сторінок. Робота містить 7 таблиць та 4 схеми. Список використаних джерел налічує з 302 позицій, у тому числі 212 іноземними мовами. Список джерел довідкової літератури нараховує 12 позицій. Список джерел ілюстративного матеріалу вміщує 32 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної для розгляду проблеми, визначено мету й завдання, об'єкт, предмет, методи й наукову новизну роботи, окреслено теоретичне й практичне значення одержаних результатів, сформульовано основні висновки на захист положення, подано інформацію про апробацію даних дослідження.

У **першому розділі, «Номінативні та структурно-семантичні особливості конверсії, абрєвіації та афіксації в сучасній німецькій мові»**, розглянуто номінативну специфіку та продуктивність конверсії і її різновидів, номінативну специфіку суфіксації у розрізі основних частин мови та найбільш продуктивних моделей, за якими твориться переважна більшість суфіксальних похідних слів, номінативну специфіку префіксації та префіксально-суфіксального способу словотворення з точки зору їхнього внеску в розширення словотвірних можливостей сучасної німецької мови.

В результаті аналізу великого масиву фактичного матеріалу було виявлено найпродуктивніші моделі конверсійного словотворення в сучасній німецькій мові та уточнено номінативну функцію цього способу словотворення. Традиційні уявлення про конверсію як «морфолого-синтаксичний» спосіб словотворення, «взаємоперехід

частин мови» чи «функціональну транспозицію» доповнено висновком про реалізацію нею не менш важливої функції субкатегоризації в межах тої частини мови, до якої потрапляє відповідний конверсив. Ця функція здійснюється в руслі наявних лексико-семантичних розрядів або номінативних можливостей осмислення значення конверсива, що визначаються категорійною семантикою взаємодіючих частин мови.

Констатуючи необхідні можливості творення безафіксних похідних слів, бо конверсія поширюється не лише на кореневі лексеми, а й на слова з морфологічною структурою будь-якого ступеня складності, зокрема, й словосполучення, слід додати до цього ще й необхідні можливості взаємодії конверсії з усіма іншими способами словотворення, щоб уявити собі значущість та поширеність цього способу словотворення в сучасній німецькій мові.

Натомість суфіксація уможливило семантичну диференціацію словникового складу німецької мови згідно з магистральними напрямками творчого пошуку мовного мислення, забезпечує розвиток класифікаційних принципів мови. Вона ґрунтується на таких властивостях сприйняття та пізнавально-класифікаційної діяльності людини, як селективний пошук та ціннісна спрямованість. Номінативна сутність суфіксації полягає в семантичній субкатегоризації елементів об'єктивної дійсності, що супроводжується, переважно, категорійною транспозицією суфіксального слова. Дві провідні номінативні функції суфіксації – семантична субкатегоризація та перекатегоризація основних частин мови – або суміщаються і взаємодоповнюють одна одну, або представлені поодинокі в наявних словотвірних моделях. Деякі суфіксальні моделі, реалізуючи лише функцію перекатегоризації в «чистому» вигляді впритул наближаються за своєю функціональною сутністю до конверсійних моделей. Це насамперед похідні іменники з суфіксами *-ing*, *-heit/-keit*, *-ig*, *-keit*, прислівники з суфіксом *-weise*, прикметники з суфіксом *-d*. Продуктивність суфікса *-ing* засвідчується даними «Зворотного словника німецької мови» Е. Матера. Зі 138 000 німецьких слів у ньому налічується біля 10 000 іменників на *-ing* та 3000 іменників на *-heit* *-keit*, а І. Горнбоген на 12 сторінках газети «*Neues Deutschland*» віднаходить 1060 похідних слів на *-ing*.

Номінативна сутність суфіксації в сучасній німецькій мові полягає в модифікації або специфікації переважно дієслівного значення за ознаками фазності та міри (інтенсивності). Однак ця основна функція супроводжується транзитивацією дієслівної семантики і, як наслідок, спрощенням структурної синтаксичної схеми побудови речень з такими дієсловами. В іменному словотворі роль префіксації зводиться до вираження категорії заперечення або емоційно-експресивних значень посилення, інтенсифікації семантики базового слова з позитивною чи негативною оцінкою. Номінативна сутність префіксально-суфіксального способу полягає в семантичній субкатегоризації базових понять, що супроводжується, як правило, їх транспозицією в іншу частину мови.

В результаті дослідження великого масиву похідних слів з системними значеннями, зафіксованих словниками сучасної німецької мови, а також новотворів,

розкрито вплив категоріальної специфіки тієї частини мови, під яку підводиться семантика базової лексики на формування значення похідного слова та на його подальше функціонування в лексико-семантичній системі німецької мови. Зокрема, похідні іменники виявляють найсильнішу тенденцію до лексикалізації, досягь поширене це явище і серед похідних прикметників, зате значно рідше воно трапляється у дієслів. Доведено, що властивість мовного мислення сприймати іменники як носіїв саме предметних значень «задає» напрямки їх лексикалізації, зумовлює таке «референтне наповнення» семантики похідного іменника, яке сприяє формуванню повної парадигми, набуванню дериватом усіх граматичних категорій цієї частини мови. Переосмислення значення похідних прикметників проходить у руслі переходу їх до розряду «якісних» слів, що усуває «дефектність» їх парадигми та забезпечує «доступ» до єдиної, суто ад'єктивної категорії ступенів порівняння, притаманної лише ядерному пластові ад'єктивної лексики. Більшість дериваційних процесів у дієслівному словотворі спрямована на розширення категорійних властивостей та функціональних можливостей дієслова (транзитивація або перфективація дієслівної семантики). Показано, що дієслово, як найважливіша в граматичному плані частина мови, «центральна величина речення», зберігає свою «самотогожність» у всіх різновидах дериваційних перетворень. «Автономність» дієслівної семантики в більшості словотвірних конструкцій проявляється на синтаксичному рівні в здатності складного чи напівпрефіксального дієслова до роздвоєння, «розщеплення» на дві відносно самостійні частини та утворення так званої «рамкової конструкції».

У другому розділі, «**Номінативні та структурно-семантичні особливості напівафіксації та словоскладання в сучасній німецькій мові**», розглянуто номінативну специфіку напівафіксації як одного із основних словотвірних засобів поповнення словникового складу сучасної німецької мови та виявлено її найбільш продуктивні моделі. Чималу увагу приділено також закономірностям композитоворення, характеристикі словоскладання як головного типу номінативної діяльності на лексемному рівні та висвітлено вплив категоріальної семантики частини мови, під яку підводиться похідне слово на формування значення похідного слова та на його подальше функціонування в лексико-семантичній системі німецької мови.

Своя номінативна специфіка притаманна напівафіксації, що виділена в окремому способі словотворення. Якщо семантика суфіксального слова – це своєрідний «сплав» значень твірної основи та афікса, то напівсуфіксальне слово – це, швидше, «амальгама» взаємодіючих значень, завдяки чому кожна зі складових частин напівсуфіксального слова зберігає свою відносну самостійність. Напівпрефікси відрізняються від «класичних» префіксів здатністю до просторово-темпоральної характеристикі дієслівної дії, котру вони успадкували від співвідносних прислівників прийменникового походження. Отже, проміжний статус напівафіксальних морфем зумовлює й «проміжність» їхніх номінативних ознак, що частиною своїх властивостей зближуються з афіксацією, а рештою зі складним словом.

Детермінативне словоскладання трьох основних частин сучасної німецької мови – іменника, дієслова та прикметника – уможливує індивідуалізацію, конкретизацію, диференціацію значення опорного поняття шляхом фіксації притаманних йому зв'язків. Така номінативна спрямованість властива і дієслівним (характеристика базового поняття, передусім, за просторово-часовими координатами або шкалою інтенсивності, за кількістю об'єктів – «учасників» дії, їх формою, місцем, інструментом, обставинами або способом виконання дії, її оцінними параметрами), і субстантивним (індивідуалізація, диференціація значення опорного поняття за рахунок актуалізації найрізноманітніших типів логіко-семантичних зв'язків, що входять до асоціативного поля цього опорного поняття, і ад'єктивним складним словам (конкретизація опорного слова через експлікацію зв'язків вираженої ним якості, ознаки чи властивості з об'єктами, процесами чи діями, або ж родо-видова диференціація ознаки).

Найтиповішими формами відношень між предметами зовнішнього світу є сумісне існування, слідування та схожість. Саме ці форми зв'язку й лягають в основу композитотворення трьох основних частин мови – перші дві органічно «вписуються» в категорійну семантику дієслова, третя – суголосна семантиці прикметника та іменника. Тому дієслівне композитотворення проходить переважно в руслі просторово-часової локалізації дієслівної семантики, а серед некодифікованих іменних складних слів так багато композитів з компаративним значенням, порівняйте: *berghoch, papierdürr, die Schweineborstzwirnern, die Streichholzschachtelautos* тощо.

Особливо слід відзначити родо-видову класифікацію поняття, яка здійснюється рядами складних іменних слів з другим чи першим «серійним» компонентом і в результаті якої семантика опорної лексеми сприймається як «понятійне поле». Саме цей тип композитів найактивніше вживається в науковій та технічній літературі, де існує підвищений попит на позначення частин цілого, диференціацію, уточнення понять. Цією обставиною зумовлене зростання кількості субстантивних складних слів у мові науково-технічної літератури за останні роки. Типові зв'язки, що поширюються на значну кількість реалій, стоять біля витоків композитних рядів з першим «серійним» компонентом, що унаочнюють типи логіко-семантичних відношень, пор.:

за матеріалом (речовиною): *Wollanzug, Wollkleid, Wollstoff, Wolltuch, Wolllwaren* тощо;

за належністю: *Bauernfeld, Bauerngut, Bauernhaus, Bauernhof, Bauernland, Bauernstube* тощо;

за місцем: *Betriebsabteilung, Betriebsarzt, Betriebsbüro, Betriebsingenieur, Betriebsklima, Betriebschutz, Betriebsunfall* тощо;

за причиною: *schreckensbläß, schreckensbleich, schreckensstarr, Schreckensgesicht, Schreckensschrei, Schreckensstimmung*;

за цільовим призначенням: *Schreibgerät, Schreibpapier, Schreibpult, Schreibstift, Schreibtisch, Schreibwaren* тощо;

Існування рядів з першим та другим «серійним» компонентом, можливість логіко-семантичної класифікації більшості складних слів однозначно свідчать про те, що є ще одна істотна номінативна функція композитотворення – типізувальна. Вона полягає не тільки в соціальній, а й в індивідуальній типізації уявлень про предмет пізнання. Індивідуальна типізація – невичерпне джерело виникнення нових складних слів.

Композити, що постійно вживаються в мовленні окремих колективів людей, набувають якостей «мітки» конкретного одиничного предмета, можуть, своєю чергою, зазнавати уточнення, диференціації, яка найчастіше досягається додаванням чи нарощуванням атрибутивних компонентів. Їх кількість залежить від кількості розрізнювальних ознак, що вичленовуються в понятійній структурі номінага, наприклад: *die Dosiereinrichtung / die Milchdosiereinrichtung / die Kalkmilchdosiereinrichtung; die Schleifmaschine / die Walzschleifmaschine / die Radwalzschleifmaschine / die Stirnradwalzschleifmaschine*. У результаті виникають багатоконпонентні композити, обмеження довжини котрих пов'язане лише з можливостями слухового та зорового сприймання: *der Braunkohlehochof, die Kreuzschleifmaschine, das Mehrlagenleiterplatten-vormaterial* тощо. Водночас уживання дво- або трикомпонентного складного слова у функції другого чи першого компонента сприяє лексикалізації його значення, «затуханню» реляційної і випуклішій актуалізації референтної семантики, синтезованому, а не розчленованому її сприйманню, порівняйте: *die Bauhausakademie, die Bauhauskunst, das Bauhausrevier, die Bauhaustechnik, das Bauhaustempo* тощо; *das Golfkriegskommando, der Golfkriegssieger, die Golfkriegssituation, der Golfkriegssolda*. Не дивно, що саме «відносно узуальні композити» найактивніше залучаються до процесів творення багатоконпонентних складних слів.

В результаті дослідження величезного за обсягом фактичного матеріалу зроблено висновок про те, що у словотворі сучасної німецької мови досить зримо простежується тенденція до розширення мотиваційної бази словотвірних процесів шляхом залучення до них композитів та синтаксичних структур, а, в окремих випадках, і цілісних предикативних конструкцій. Обмеженість лексичного пласта кореневих слів зумовлює поступове вичерпання словотвірних можливостей тих моделей, що тривалий час діють у системі мови. У зв'язку з цим спостерігається переорієнтація таких моделей на нові структурні й кількісно фактично необмежені лексичні пласти – двокомпонентні складні слова та елементарні бінарні словосполучення. Це явище стосується всіх способів іменного словотворення: конверсії: *die Zylinderhutabnahme, kuhhandeln, das Sichverantwortlichfühlen, der Außerhausverkauf, ein stummes Gott-sei-dem-armen-Sünder-gnädig; суффіксації: der Metallblasinstrumentenmacher, vorsatzstückhaft, die Icherfülltheit; напіврефіксації: die Nachkriegsgeschichte, der Vorhimweis; напівсуффіксації: drehzahlfreudig, rückkehrfähig, schadstofffrei; словоскладання: ergeizbläß, die Schwiegermutterfurcht, wattlebällchenklein, ein Laß-mich-doch-mal-in-Ruhe-Blick*.

У третьому розділі, «Семантичні категорії у словотворенні сучасної німецької мови», на матеріалі новотворів виявлено семантичні категорії, в руслі яких здійснюється творення нових похідних слів і які можна покласти в основу семантичної класифікації усіх словотвірних одиниць сучасної німецької мови. Встановлено найважливіші семантичні категорії в рамках основних частин мови – іменника, дієслова і прикметника і розкрито їхнє значення як магистральних напрямків творення нових слів і як номінативних засобів мовного освоєння світу.

Показано принцип польової структуризації мовних систем і підсистем на прикладі семантичних категорій шляхом виявлення «ядра», «домінанти» чи «стрижневих словотвірних моделей» у складі відповідної семантичної категорії та її периферійних ділянок (сегментів). Зокрема, доведено, що доміантними для категорії процесної характеристики предметів та осіб є словотвірні моделі *-bar*: $V \rightarrow A$; *-er*: $V \rightarrow N$; *A/P II*: $N \rightarrow A$; *-haft*: $N \rightarrow A$; *-reich*: $N \rightarrow A$; *-voll*: $N \rightarrow A$; *-arm*: $N \rightarrow A$; для категорії привативності: *-frei*: $N \rightarrow A$; *-los*: $N \rightarrow A$; *-ent*: $V \rightarrow V$ для категорії підсилення (аугментативності): підсилювальні напівпрефікси, яких нараховується понад 46; для категорії демінутивності: *-chen*: $N \rightarrow N$; *-lein*: $N \rightarrow N$; збірності: *Ge...*-*e/ø*: $N \rightarrow N$ та моделі з напів-суфіксами *-gut*, *-werk*, *-wesen*, *-zeug*; заперечення: *un-*: $N \rightarrow N$; *A \rightarrow A; антропонімічності: *-er*: $N \rightarrow N$; напівпрефіксами або другими частотними компонентами адвербіального походження; темпоральності: *vor-*, *nach-*: $V \rightarrow V$; $N \rightarrow A$; $A \rightarrow A$; відповідності / невідповідності нормі: *gemäß*, *gerecht*, *getreu*, *widrig*: $N \rightarrow A$; компаративності: *-ähnlich*, *-artig*: $N \rightarrow A$; *-haft*: $N \rightarrow A$; *-isch*: $N \rightarrow A$; транзитивності *be-*: $V \rightarrow V$; загальної співвіднесеності: *-mäßig*: $N \rightarrow A$ та відповідні моделі детермінативного словоскладання: характеристики предметів за їхнім речовинним складом: *-en/-ern*: $N \rightarrow A$.*

Окремо розглянуто питання локалізації дієслівної семантики, яка здійснюється через характеристику розгортання дії відносно об'єктів, що є або безпосередніми її «учасниками» (актантами), або «втягнуті» в її «силове поле». Залежно від семантики твірного дієслова форманти просторово-спрямувальної орієнтації можуть лише фіксувати просторове «розташування» дії стосовно її зовнішніх «орієнтирів» (*abstehen*, *beibeißen*, *davorliegen*, *nachsitzen*) або ж виражають напрямки переміщення чи руху об'єктів (*abnehmen*, *beilegen*, *davorlegen*, *nachkommen*). Перша група дериватів малочисельна як у зв'язку з невеликою кількістю дієслів статичного положення предметів у просторі, так і з огляду на основну категорійну сутність дієслова: оформлення та презентацію плинну понять у часі, «часової» складової предметів матеріального світу, що не існують жодним іншим чином, як лише в просторі та часі. Тому категорія локативності у вербальній семантиці, здебільшого трансформується в спрямувальні або векторні значення, що виражаються однією з найрозгалуженіших систем словотвірних засобів, до якої входить близько 104 локальних займенниково-прислівникових, прийменниково-прислівникових та прислівникових компонентів. Основні різновиди об'єктноорієнтованих

спрямувальних значень дієслова, що реалізуються словотвірними засобами, зображені на рис. 1-4:

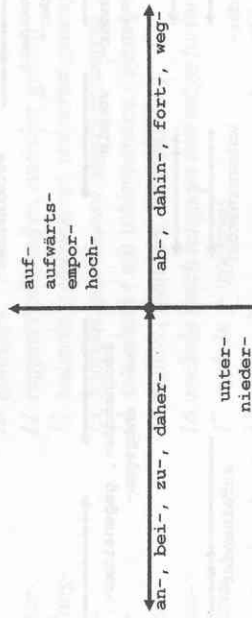

Схема 1. Основні словотвірні засоби спрямувальної орієнтації дії стосовно об'єкта будь-якої фізичної форми

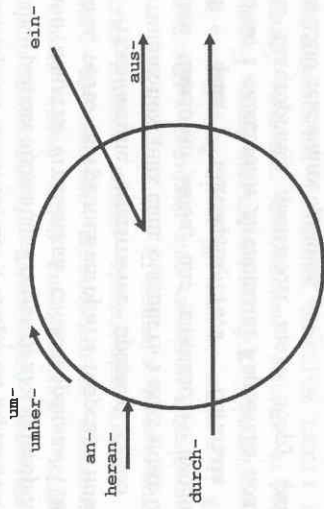

Схема 2. Основні словотвірні засоби спрямувальної орієнтації дії стосовно об'єкта сферичної або об'ємної форми

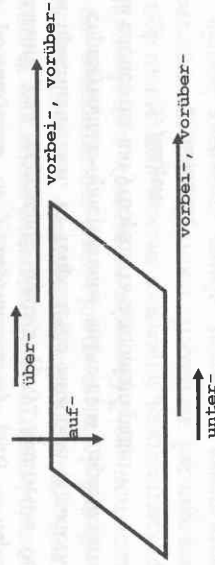

Схема 3. Основні словотвірні засоби спрямувальної орієнтації дії стосовно об'єкта площинної форми

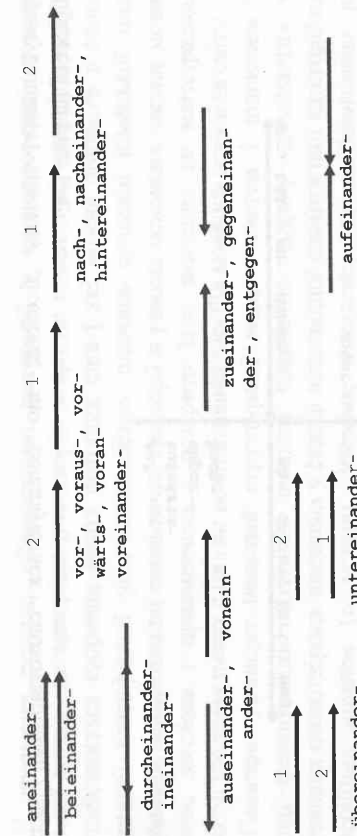

Схема 4. Основні словотворчі засоби спрямувальної орієнтації двох або більше об'єктів стосовно один одного

Важливим здобутком стала також класифікація семантичних категорій з точки зору їхньої суто словотвірної, лексико-граматичної чи синтаксичної спрямованості та виявлення словотвірних моделей, що є ядрним, стрижневим засобом творення нових похідних слів в рамках відповідної семантичної категорії.

Обґрунтовано поняття «граматики словотворення» і виявлено семантичні дериваційні правила, тобто своєрідний алгоритм творення нових похідних слів, на основі дієслова. Адаже кожне семантичне правило є, по суті, «алгоритмом» породження однотипних похідних слів, більшість з яких може бути не зафіксована в словниках сучасної німецької мови, але виникає (і неодноразово) у процесі мовлення. Цей факт підтверджується багатьма позасловниковими напівпрефіксальними і складними дієсловами. Картошка подібних новоутворень, складена під час багаторічної діяльності щодо збору фактичного матеріалу, становить близько 2500 лексичних одиниць.

Продемонструвати можливість застосування лінгвістичного експерименту на базі семантичних дериваційних правил можна на досить простому прикладі. У словотвірній системі сучасної німецької мови налічується понад 90 просторово-спрямувальних прислівників, здатних об'єднуватися з дієсловом у суцільнооформлену конструкцію. Якщо розташувати їх у вертикальному ряду і паралельно йому вибудувати вертикальний ряд кореневих дієслів руху, фактично безперешкодно послідованих з цими прислівниками, то теоретично можлива кількість похідних чи складних дієслів зі спрямувально-просторовим значенням дорівнюватиме кількості можливих комбінацій елементів, що утворюють відповідні ряди:

1. an-
2. aneinander-
3. aus-
4. auseinander-
5. daher-
6. dahin-
1. fliegen
2. bummeln
3. eilen
4. flitzen (rennen, sausen)
5. hangeln
6. marschieren

7. durch-
8. durcheinander-
9. ein-
10. einher-
11. entlang-
13. fort-
14. her-
15. herab-
16. heran-
17. heraus-
18. ...

Кількість можливих новоутворень у цьому випадку дорівнює 289 лексичними одиницям, оскільки кожен елемент правого ряду може поєднуватися з елементами лівого ряду для уточнення спрямувально-просторової орієнтації дії, позначуваної відповідними кореневим дієсловом: *antappen*, *aneinanderantappen*, *austappen*, *auseinanderantappen*, *dahertappen*, *dahintappen*, *davontappen*, *durchantappen*, *dacheinanderantappen*, *eintappen*, *einherantappen*, *entlangantappen*, *fortantappen*, *herantappen*, *herabtappen*, *herantappen*... Усвідомлення цього факту, поряд з оволодінням закономірностями масового конструювання другорядних лексичних одиниць залежно від потреб мовного спілкування, можна вважати важливим етапом у процесі роботи над іншомовною лексикою.

Семантична класифікація похідних слів виконана з урахуванням результатів численних дисертацій (тільки за останні 20 років їх кількість перевищила 100), окремих досліджень, монографій та фундаментальних праць. Корпус новоутворів, що підлягають вивченню та аналізу, накопичено протягом багаторічного добору фактичного матеріалу з газет, журналів, художньої, наукової та науково-технічної і науково-популярної літератури двох останніх десятиріч з наступною перевіркою його лексикографічної фіксації найбільш авторитетними глумачними та двомовними словниками сучасної німецької мови. Незмінним завжди залишався один важливий принцип: новоутвори повинні, з одного боку, віддзеркалювати всі найбільш продуктивні та активні процеси в словотворі основних частин мови, з другого боку, досить переконливо ілюструвати висловлені положення та висновки.

Четвертий розділ, «Словотворення в комунікативній діяльності», присвячено побудові функціональної моделі словотворення, що охоплює всі прояви цієї мовної підсистеми, всі її багатогранні аспекти, класифікації виявлених функцій, як з точки зору систематики, описового аналізу, системного функціонування, так і з точки зору мовленнєвої діяльності, текстотворчих властивостей і характеристик функцій словотворення в текстах різних стилізованих жанрів та індивідуального (авторського) словотворення.

У цій частині дослідження здійснено також аналіз субстантивного словоскладання сучасної німецької мови з точки зору актуального членування